

Fig. 1. Rø kirke. Syd façade. 1:200. Forarbejde til B.æ.K. (Loumann) 1874.

RØ KIRKE

RORNHOLMS NØRRE HERRED

Af en godsfortegnelse, som vistnok må være udfærdiget omkring 1530¹, fremgår, at kirken i middelalderen var indviet til *S. Andreas*, og efter reformationen bar den endnu en tid sin værnehelgens navn, men præsteindberetningen 1624 oplyser, at »kirken kaldes *S. Andreas kirke*, dog almindeligvis her på landet *Rø kirke* . . .«. Sognet har muligvis heddet således allerede i middelalderen², omtales i hvert fald som *Rø sogn* 1548³. Dette navn, som nu er enerådende, blev i ældre tid forklaret på flere sindrige måder⁴, Ravn mente således (1671), at det var kommet af kirkens rødhed, »thi der er hos samme kirke et smukt bygget tårn betækt med røde teglsten, som glimrer og skinner langt fra på alle sider«⁵. Denne trohjertede forklaring er knæsat af moderne forskning⁶, men ville unægtelig vinde det væsentligste i slagkraft, hvis man ad anden vej kunne bevise, at kirketårnet havde været teglhængt allerede 1548. — Om kirkens ejendomsforhold, se Rønne, s. 36.

Fra Rø kirkegård stammer et lille *skattefund*, som menes at have omfattet *ca. 40 mønter*, af hvilke 8 blev skænket til Mønt- og Medaillesamlingen 1824 af Prins Christian Frederik, mens andre 30 blev afgivet langt senere, i 1885⁷. Fundet må være gjort førstnævnte år, eller kort forinden, og være blevet overgivet til prinsen under hans bornholmske rejse, som også førte ham til Rø, i hvis kirke aldeles intet fandtes mærkeligt⁸. — Mønterne er ens, præget i Lund for Knud 6⁹.

1887, under arbejdet med nedbrydningen af den gamle kirke og rejsningen af den ny, fremkom ialt 25 *danske og tyske mønter*¹⁰, som blev fundet stykkevis, de fleste ved opbrydningen og afgravningen af gulvet. De 3 ældste mønter var danske, slået i Lund for Valdemar 2, af resten var 6 rigsdanske (1: Erik Menved, Lund; 1: Erik af Pommern; 2: Christian 3, blaffetter; 2: Frederik 4, 1722), mens 3 stammede fra Gotland (»guter«) og 13 var hanseatisk-baltiske mønter. Af disse var de fleste senmiddelalderlige (1: Lübeck, 2: Rostock, 5: Mecklenburg, 1: Liflandske orden) og kun 3 efterreformatoriske (Stralsund 1539, Hamborg 1553 og 1559).

Af de tre mønter fra Valdemar 2.s tid bærer én på reversen ærkebiskop Uffes navn og må således være præget efter 1228. Den skal være fundet »i grunden af den nedbrudte kirke«, og om en anden af Valdemar 2.s mønter ved man, at den lå »ved siden af fundamenterne«, men nogen egentlig datering af den middelalderlige kirke tør dog ikke presses af disse oplysninger. Råde Erik af Pommern-mønten, som er præget på Gurre, og skillingen fra Stralsund er fundet under tilsvarende omstændigheder.

Af den ældre kirke var tårnet uden tvivl meget brøstfældigt. Nedrivningen begyndte 1. marts 1887; der var da store isklumper inde i murlivet på øverste stokværks sydside, og længere nede på vestsiden fandt man reder med levende allikeunger midt inde i murværket. Havneingeniør Hans Zahrtmann, som også her førte tilsynet, omtaler dog, at visse partier af kirketårnet var meget solide, og siger, at skibets mure gennemgående var bedre bevarede end tårnets. — Hauberg oplyser, at murværket var så stærkt, at man måtte sprænge det med dynamit¹¹.

Den nuværende kirke blev indviet 18. november 1888¹².

Kirken ligger på en svag højning i det ellers ret jævne terræn, knap to kilometer fra kysten og med vid udsigt mod nordøst over havet til Christiansø. Den uregelmæssigt firkantede kirkegård hegnes mod syd og øst samt på en kort strækning i nord af kampestensdiger, der uden tvivl er stablet om adskillige gange, og hvis indersider dækkes af jord. En kortere strækning mod øst virker dog mere uberørt og er ret ejendommelig. Man ser her en række anselige standersten, der når helt op til digets overkant og er rejst med nogenlunde regelmæssige mellemrum, som er udfyldt med mindre sten. Resten af hegnet er nymodens kløvstensmur oplagt i cement (ifølge rgsk. betales stenarbejde på kirkegårdsgærdet 1853 med 33 rdl.). Til de tre sider er der nye trælåger og mod vest en hovedindgang med to fodgængerlåger og en køreport af jern mellem fire glathugne granitpiller, af hvilke de to midterste er højest og krones af støbejernskors¹. Udvendig i digerne, dog ikke i syddiget, som vender mod præstegården, er der med mellemrum indsat bindinge til heste, flest mod vest, og her har to meget store, rejste sten (hver med to ringe) initialer. Den ene står som hjørnesten i nordvest: P H S K — B H D (fig. 2), den anden lidt nord for hovedindgangen: 26 SE[lvejergård] — 1836 — I P S M. En tredje sten af lignende karakter findes i ydersiden af norddiget; den bærer årstallet 1732. — Inde på kirkegården, som i ældre tid vistnok har været kantet af aske-træer², skal der på et lille frit område mod nordvest ligge fundamentsten skjult under jordsmonnet, efter sigende dannende en kreds, som stammede de fra en cirkelrund bygning³.

C.G.S. 1947

Fig. 2. Rø kirke. Bindesten i kirkedigets nordvesthjørne (s. 364).

Den nuværende kirkebygning er ny, opført 1887—88 (arkitekt Andreas Clemensen), i plan og opstalt en større, fri kopi af den gamle kirke, men ulige tungere af ydre, idet materialet (ujævnt overfladebehandlede, i præcise skifter lagte, mørkladte stenbrudskvadere) står blankt. Bygningen er rejst på samme plads og med samme retning som den middelalderlige kirke, af hvis detaljer nogle få er bevarede og står opstillet i det ny tårnrum. Disse enkeltheder vil blive omtalt nedenfor på deres plads i beskrivelsen af den nedbrudte bygning.

Den *middelalderlige* *†kirke* bestod af apsis, kor, skib og bredt vesttårn af udpræget skånsk type, alt opført i een og samme romanske byggeperiode. Den eneste tilføjelse var et våbenhus foran syddøren, uden detaljer, men sandsynligvis middelalderligt.

Hele kirkebygningen var i hovedsagen opført af *granit*, ikke kamp hentet fra markerne, men sten taget i et brud. Zahrtmann har lagt mærke til, at byggematerialet var »bedre og havde en mere hensigtsmæssig form« end i de øvrige kirker, som var blevet nedrevet under hans tilsyn. Bidstrup oplyser, at de anvendte sten gennemgående ikke var større, end at én, højst to mand med letthed havde kunnet bringe dem på plads uden særlige hjælpemidler. Murene var som vanligt kasse-mure, men delingen i ydre og indre skal med mellemfyld »var ikke kendelig på denne kirkebygning, thi uagtet det simpleste materiale var anvendt i midten af murene, så må dog disse betragtes som værende en samlet masse i hele murtykkelsen«. Hvor kasse-murteknikken klarest kunne ses, lå der rullesten i kærnefylden, praktisk talt det eneste sted, hvor dette materiale

havde fundet anvendelse. Særlig gjaldt dette tårnmurene. Af de forskellige iagttagelser fremgår ret tydeligt, at kirken har været opført i *udpræget tugtstensteknik*, af granit, brudt i forholdsvis tynde, men brede og dybe flager, en fremgangsmåde, som har givet fortræffelige lejeflader. Det har derfor betydet mindre, at mørtelen, som »har været tilberedt af bornholmsk cementsten . . . brændt på byggepladsen« (Bidstrup), hovedsagelig var »af samme dårlige beskaffenhed, som ved de tidligere nedbrudte kirkebygninger herovre« (Zahrtmann). — Murværket var opført lagvis, i en art »skifter« (sml. Ruts kirke, s. 308), der i højde vekslede fra omkring 25 til 50 cm. Denne lagdeling trådte tydeligere frem end i nogen anden af de ved denne tid nedbrudte bornholmske kirkemure. Ligesom i Ruts kirke var »skifterne« afstrøgne og dækkede med tynde lag af småt materiale, for en del affald fra kalkbrændingen, hovedsagelig dog singels af nødde- til valnødestørrelse, blandet med grus »således som disse findes ved strandbredden i Rø sogn«. På grundlag af sine iagttagelser formodede Zahrtmann, at skib og tårn var opført samtidigt, i lag, der umiddelbart efter at de var blevet udmuret eller udstøbt med mørtel, var blevet dækket med et lag småsten, »muligvis for at forhindre en for hurtig udtørring, eller også for at man bedre kunde gå på det bløde murværk«.

Det ses, at man her er omgædetes sparsomt med silurkalken — der er langt til kalkbruddene i Limensgade —, hvilket også fremgik af de arkitektoniske enkeltheder. Af disse var mindsteparten af kalksten: sydportalen, nordportalens stik, de oprindelige vinduer og apsidens gesimsled. Af soklerne var kun enkelte strækninger af silurkalk, den langt overvejende rest af granit. Hele den store, rigt udformede tårnarkade, med kragsten, bueslag og dele-søjle, var sat af »skarphugget granit«.

Hele den romanske kirke havde sokkel, under apsiden og koret med et temmelig stort rundstavprofil, men ellers skråkantet. På sydsiden af skibet havde sokkelfremspringet omtrent midtvejs et retkantet knæk nedad for bedre at kunne følge terrænet, som faldt mod vest. Gesims, ligeledes skråkantet, fandtes kun på apsiden, som oprindelig havde haft tre vinduer. Af disse stod det midterste nogenlunde vel bevaret, var blot lukket i lysningen, som vistnok har målt knap 42 x 105 cm. Nordvinduet var helt tilmuret og næppe synligt, sydvinduet, forhugget til ukendelighed og stærkt udvidet, antagelig i sen tid, for at kunne give bedre lys til altertavlen. I koret blev der ved nedbrydningen fundet rester af det romanske sydvindue, derimod ikke af nordvinduet, som næppe kan have manglet. Af skibets oprindelige sydvinduer sås ét stå som murfordybning indvendig, over det i 1800'rne opsatte tøndehvælvede træloft, et andet, vest herfor, blev påvist under nedrivningen. I et af disse vinduer fandt Bidstrup nogle rester af glas, indfattet i blysprosser. Et tredje vindue blev opdaget mod nord, men dets plads er ukendt, og man kan derfor ikke af-

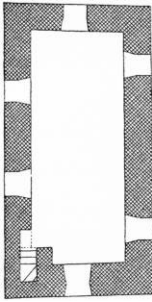
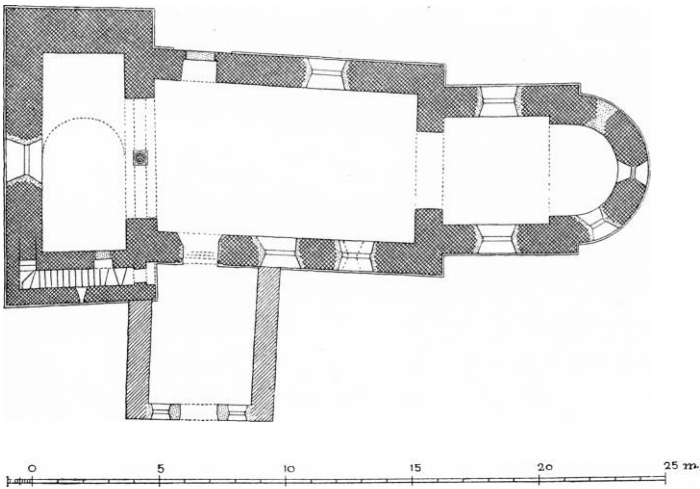
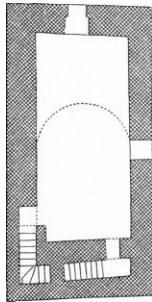

Fig. 3. Rø kirke. Grundplaner. 1:300. Efter forarbejder til B.æ.K. (C.G. S. 1956).

gøre, om skibets vinduesfordeling har svaret til Øster-Marie, hvor skibet kun har haft et enkelt vindue mod nord, omtrent midt i langmuren.

Portalerne var anbragt temmelig langt mod vest, nær vinklerne mellem skibets langmure og det tværvendte tårns stærkt fremspringende gavlhjørner. Norddøren stod som vandret afdækket niche indvendig, blændet i lysningen

frem til den ydre murflugt, hvor skråkantsokkelen ikke var ført igennem, men på begge sider standsede 50—60 cm fra dørens forhjørner. Den runde dørbues issepunkt lå ca. 200 cm over daværende terræn, men dette var hævet omkring 30 cm over skibets gulvniveau, så den fri højde under buen må oprindeligt have været omtrent 230 cm, nok til at portalen kan have haft en ekstra karmfals og et tympanon under bueslaget. Det er således muligt, at to uden tvivl sammenhørende, profilerede konsoller, som opbevares i den ny kirkes tårnrum, kan stamme fra den romanske kirkes norddør.

Sydportalen var overpudset og »till sin omfattning vanställd« allerede 1857 (Brunius), men udvendig ragede en anselig del af portalindfatningens bueslag og tympanon op over det lavtliggende våbenhusloft, og havde derved undgået ødelæggelse. Portalen er opsat nordligt på vestvæggen i det nuværende tårnrum, de manglende sten er kompletteret med pudset murværk (fig. 4). Døråbningen bryder sokkelen, som tillige danner plint under portalens aftrappede vanger, af hvis tre falshjørner det yderste til hver side er formet som en halv-søjle. En forholdsvis spinkel rundstav i forkanten af det ligeledes tredobbelt falsede bueslag løber af på søjlerne, som er slanke, men kun i ringe grad hugget fri af murhjørnerne; deres baser og kapitæler er hugget i ét med skaftet. De noget forvitrede søjlebaser er på sydsånsk vis stejlt løgformede, afsluttes foroven med en tynd, tovsnoet ring og har smal hjørnespore. Den venstre base er desuden prydet med et plantemotiv, stive rækker af tungeformede blade gror op og hænger ned fra basens ringled, som var de fastklemt under dette. Kapitælerne er af tærningstype, med tovsnoet halsring og med en svag fals langs randen af de halvrunde skjolde (fig. 5). I vederlagshøjde har portalen haft 9 cm tykke kragbånd, som formentlig har været forkrøbbet om falsene. Det fuldt bevarede tympanon er glat.

Portalen er sat af meget store silurkalkflager, rejst på højkant. Anbragt på denne måde er to eller tre flager nok til at spænde over en karmside, og der kan ikke have været mere end seks sten i portalstikkets yderste orden (tre sten er bevaret).

Undersøgelser 1887—88 i det *indre* viste, at kirkens romanske gulve havde bestået af en art beton af »bornholmsk cement« (c: mørtel, brændt af silurkalk), blandet med ler. På et område lige inden for norddøren var dette lag belagt med kvadratiske og rhomboide fliser af brændt ler, hvis glaserede overflader spillede i gule, brunrøde og grønne toner. Denne gulvbelægning har dog snarest været gotisk eller senere.

Afbankninger røbede, at vægfladerne oprindeligt havde været groft overpudsede med en temmelig fed kalkmørtel, som var påført i et så tyndt lag, at stenedes ru overflader for det meste anedes under pudsen.

Apsidens hvælving, en halvkuppel, omtales som »uforandret« i B. æ. K., og

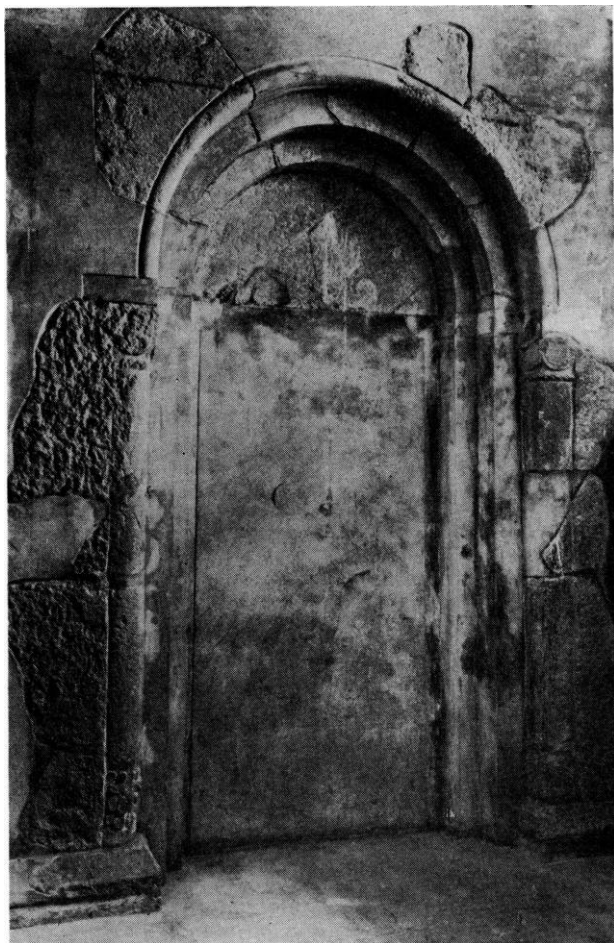

Fig. 4. Rø kirke. Skibets sydportal (s. 368). C.G.S.1947

har vel så været oprindelig. Korets og skibets loftsbjælker, som skjultes af de nymodens træhvæl⁴, var muligvis romanske (sml. nedenfor, tagværker).

Den ret anselige (3 m brede, 4,35 m høje) *korbu* havde kragled, hvis halvrunde, nymodens pudsprofiler vistnok dækkede over romanske skråkanter⁵. Thurah, hvis kilde her må være en samtidig præsteindberetning, omtaler »en pille, imellem koret og kirken« (s: skibet), som var »hul rent op igennem fra nederst til øverst«⁶, desværre uden at oplyse, af hvad materiale den var. Hvis der virkelig endnu dengang har stået en muret pille i korbuen, må den vel have været en levning af en middelalderlig *korskranke af sten* (sml. †Øster-Marie og S. Peders kirke).

Det *brede vesttårn*, som holdt omtrent samme planmål som skibet, var solidt funderet, en fod dybere end det nuværende tårn⁷. Tårnrummet, som var dæk-

C. G.S. 1947

Fig. 5. Rø kirke. Søjlekapitæl på skibets sydportal (s. 368).

ket af en 5 m høj, nord-sydgående tøndehvælving, åbnede sig ind til skibet med en forholdsvis bred, men af hensyn til tøndehvælvets vederlagslinie temmelig lav, rundbuet arkade, underdelt af to mindre buer, hvilende på en kun 135 cm høj midtsøjle. Denne søjle, som er bevaret og står opstillet i det nuværende tårnrum, er ret velhuggen, af rødgrå granit (fig. 6). Det kun 20 cm høje, men meget brede og stærkt udladende kapitæl er udformet som en stor dækplade, med svagt hvælvede, trekantede felter på de nedadvendende hjørner, og hvilende på et ganske lavt, kvartrundt led. Søjleskaftet spidser en smule til, basen har form som et omvendt trapezkapitæl med halsring, der er ingen plint. — Tårnarkaden havde skrånede kragsten, og i det murede spejl over dobbeltbuerne var der mod øst en knap 80 cm høj niche, hvis form ikke kendes (rundblænding?).

Tårntrappen var udsparet i livet af den tykke sydmur, og havde engang været tilgængelig fra tårnrummet, men denne dør, hvis alder vistnok aldrig var blevet undersøgt nøjere, stod blændet, og man ved ikke, hvilken vej den har vendt. Den i brug værende trappedør, som var anbragt i østsiden af det stærkt fremspringende tårnhjørne, har uden tvivl været romansk. Ifølge Brunius var døren tårnets oprindelige indgang, og som skånsk parallel til dens anbringelse anførte han Färlöf (sml. Bodils kirke)⁸. Trappen havde nederst

nogle få vendetrin og belystes omtrent midtvejs af en smiget glug, hvis udvendige rundbue var udhugget i en kantrejst sten, måske den 13 cm tykke overligger af silurkalk (buebredde 29 cm), som nu ligger i tårnrummet, tillige med tre smigsten af samme materiale. De sidste, som rimeligvis stammer fra gluggen, har normal indersmig, ingen antydning af lysningsfals, men indborede huller i den kun 8—9 cm brede ydersmig, hvori der måske har siddet jerntremmer. Trappen endte med et lille knæk i det med en pille forstærkede sydvesthjørne i tårnets næste etage.

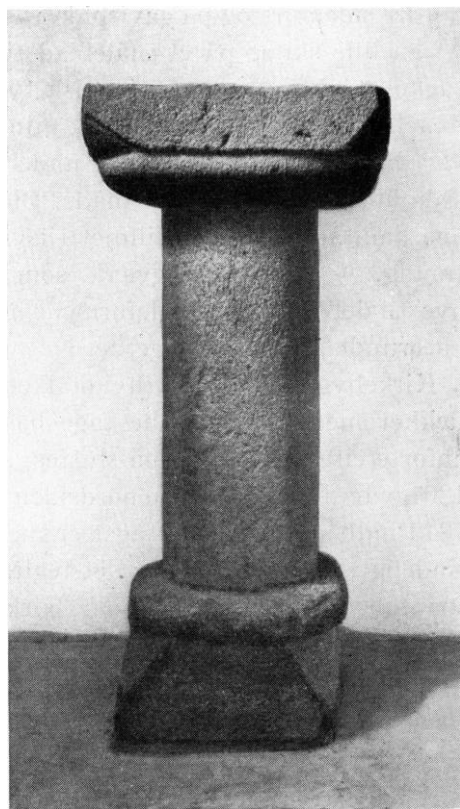
Mellemstokværket havde ligeledes tøndehvælv, anlagt med samme retning som nedenunder. Af lysåbninger var der kun en simpel, retkantet i nord, og mod øst fandtes der en oprindelig gennemgang til skibets loft. Det næste trappe løb var ligeledes anlagt i sydmuren og praktisk talt identisk med det foregående, men aldeles mørkt, hvilket beklagedes af Brunius, måske fordi løbet krydsedes af to senere anbragte jernankere, af hvilke det ene var »synnerligen farligt för fötterne, det andra för hufvudet«.

I tredje, temmelig lave stokværk var kirkens klokker ophængt, en gammel, men næppe oprindelig ordning⁹. Simple, med stenflager overdækkede muråbninger var fordelt med én i hver gavl, to mod øst og to mod vest.

Taggavlne, som vendte mod nord og syd, var oprindelige, af granit, men havde senere, uvist hvornår, fået påbygget små kamtakker af mursten¹⁰.

Af senere *tilføjelser* havde kirken kun det foran syddøren liggende våbenhus, hvis tykke langmure var af kamp og vistnok middelalderlige, mens gavlen var tyndere, brudt af en bred dør, som flankeredes af nymodens vinduer, alt muligvis stammende fra en ændring 1847¹¹. Daterende enkeltheder var der således ingen af.

Kirkens *tagværker* har været interessante. Ifølge Bidstrup havde koret og skibet haft »trætage og træloftsbjælker med fremspringende sugfjælle ud over sidemurene. Oprindelige rester af dette træværk var således bevaret langs de

C. G. S. 1947

Fig. 6. Rø kirke. Tårnbuens midtsøjle (s. 370).

nordre sidemure og på gavlspidserne, at det blev muligt at få samme opmålt¹². Af en lille skitse på et måleblad til tegningerne i B.æ.K. fremgår, at korets tagkonstruktion var af romansk type, med skråstivere af samme længde som hanebåndene. Tårnets tagværk mindede stærkt om tårntaget i Ruts kirke, som var dateret 1588; det havde underspær eller dobbelte skråstivere, som krydsede hinanden på samme måde. Bidstrup meddeler, at de skrå gavlspidser inden kamtakkerne blev tilføjet tilsyneladende havde været overdækket med et trætag. — Apsidens tagværk, som bestod af et kun to bind langt saddeltag, hvortil det egentlige kegleformede apsistag sluttede sig, lader sig ikke bedømme på grundlag af opmålingerne.

Kirkebygningen stod hvidkalket. Med undtagelse af apsistaget, som var tækket med bly, var alle tage hængt med vingetegl. Af det i indledningen anførte citat fra Ravn må sluttes, at kun tårntaget 1671 var hængt med tegl. 1801 var der tegltag på nordsiden af kirken, men bly på den søndre side¹³. 1813 indberettes, at blytaget er meget forfaldent og må nedtages, »skulde oprindelig være erstattet med et tegltag, men dette vil nu blive for dyrt. Et egespântag vil blive billigere«¹⁴. Kirkens sydside blev dog alligevel teglhængt 1816¹⁵. Hele udviklingen tyder snarest på, at alle kirkens tagværker engang har været tækket med bly. — På indersiden af en af apsidens blyplader fandtes indridset: K.D.S.F. 1742 (Zahrtmann).

KALKMALERIER

I marts 1887 indberettede Zahrtmann til Direktionen for de antikvariske Mindesmærkers Bevaring, at der ved afbankningen af hvidtekalken var fundet *kalkmalerier*: »op under bjælkelaget på korets nordre sidemurs inderflade er malet en frise på muren, hvilken forestiller en samling figurer. Frisen er dog så stærkt medtagen, at ingen af figurerne er hel«. Ifølge Bidstrup var den fundne udsmykning malet på væggenes oprindelige pudslag, og kan således have været romansk. Han anså den for en grov, men ret karakteristisk dekoration, hvis enkeltheder ikke kunne gengives i tegning, for så vidt de angik figurerne, mens man nok kunne rekonstruere en helhed af de bevarede fragmenter af rammeværk.

Den første udsmykning var dækket at et kalklag, hvorpå der fandtes brudstykker af en udmaling, atter med figurer, som næppe kunne være ældre end 1400-tallet.

Der var endvidere spor af maling fra 1600'rne, deriblandt måske rester af de sædvanlige amtmandsvåbener: Thurah omtaler Hans Schröders (c: Løvenhielm, kommandant 1662—73) og fru Bertha Ahlefeldts navne og våben.

Fig. 7. Rø kirke. Altertavle (s. 373).

O. N. 1947

INVENTAR

I videre omfang end efter de øvrige bornholmske kirkefornyelser bevarede i Rø det gamle inventar. Hertil må dog bemærkes, at altertavle og døbefont var fornyet få år i forvejen, men uden at man gav slip på de gamle genstande, som stadig er i behold (fonten dog nu overladt til Østerlars kirke, sml. ndf.).

Alterbordet er nyt.

Den nuværende *altertavle* er et maleri, Kristus og synderinden, malet af C. Chr. Andersen 1878 (rgsk.). Samtidig udskåret ramme.

Kirkens tidligere *altertavle* (fig. 7) er et billedskærerarbejde i renaissance fra o. 1610, beslægtet med den gamle prædikestol fra Vester-Marie (s. 239). Bevaret er kun storstykke, postament og gesims. Storstykket består af to arkadefelter, som adskilles af en hermepilaster med skællagte skiver på skaftet, diminutiv nøgen mandsoverkrop og et rudimentært volutkapitæl. De to yderste pilastre har volutkapitæler og ligesom bueslagene beslagværk med indfattede bosser. Storstykket flankeres af to søjler med korinthiske kapitæler, kannelerede skafter samt prydbælter med beslagværk, løvemasker og diamantbosser. Søjlerne hviler på to høje postamentfremspring, som på forsiden har udskårne kartou-

Fig. 8. Rø kirke. Alterkalk (s. 375).

cher med vrængemasker. løvrigt er postamentet glat. Den fremspringende storgesims har en profileret kronliste, som bæres af tre udskårne volutkonsoller med diademhoveder; de mellemliggende frisefelter udfyldes af ophængte draperier med kerubhoveder og frugtklaser. Topstykke og storvinger mangler.

Stafferingen, som domineres af okker og guld, er iflg. en indskrift på siden restaureret 1930 af maleren Peter Simonsen, delvis på grundlag af ældre farver. I arkadefelterne læses nadverordene med gylden fraktur på sort bund, og i postamentfeltet står: »Anno 1757 er dette Maleri forferdigt. Da var Commendant Hr. Oberst Muule og Amt Mann Hr. Etatz-Raad v. Urne. Sogne Præst H. Monrad Kirkens Verge H. P. S. Maleren P. H. Skov«. I midten er i en krans af to palmegrene malet Frederik 5.s kronede spejlmonogram og kongens valg-sprog: »Prudentia et Constantia« (»ved klogskab og fasthed«). På skibets øst-væg, nord for korbuen.

Fig. 9. Rø kirke. Sygekalk (s. 376).

O.N. 1947

Altersølv. Kalk (fig. 8) fra 1496 med rester af forgyldning; bægeret nyt. Sekstunget fod med fodplade og lodret standkant med gennembrudt rudemønster. På en af tungerne er graveret et krucifiks og langs kanten et skriftbånd med reliefminuskler: »biddet got vor bernt zegevrit vor sine vrowe vor er beyder geslechte« (»bed til Gud for Bernt Zegevit, for hans frue, for begge slægt«). På fodpladens underside er med fordybede minuskier graveret en anden plat-tysk indskrift: »desse kelck hort sunte Anthonius dem stalbrodere to dem fegefur 1496« (»denne kalk tilhører S. Anthonius, stalbroderen i skærsilden«). Senere er med store versaler tilføjet navnet Frederick Gros. På det runde skaft er ligeledes graverede minuskelindskrifter, øverst: »hilf got, maria« (»hjælp Gud, Maria«), nederst »ave maria« (»hil dig Maria«). Stor knop med seks rudebasser prydet med sølvblomster på blå emaillegrund og mellemfaldende smedede rosetter; på over- og undersiden findes aflange bukler med graverede stavværks-

O.N. 1947

Fig. 10. Rø kirke. Alterstage (s. 376).

motiver. Ingen stempler. Dyb, glat *disk* fra 1719 med graveret kursivindskrift: »Hr. Christen Christensen Lind blev præst a(nn)o 1669 d.14.junii døde a(nn)o 1714 d. 14. oct. Martha Espensdaatter Orck a(nn)o 1719 d. 24. junii«. En standkant er påloddet undersiden. Københavns bystempel 1719 og mestermærke for Jens Jensen Klitgaard 1709 (Bøje 313).

†*Kalk* fra 1664 med indskrift: »Diesen Kelck und Patent hat der Oberster Lieutenant Stahl machen lassen vor dem Uplandischen Regiment Zu Fus, Es haben Officir und Soldaten dazu geben; gehöret also dem Regiment, Got gebe seine Genat und Segen durch Jesum Christum. A(nn)o 1664 Stettin d.23. April« (»denne kalk og disk har oberstløjtnant Stahl ladet gøre til det uplandske regiment til fods, officerer og soldater har givet bidrag dertil, den tilhører således regimentet, Gud give nåde og velsignelse ved Jesus Christus«). Kalken siges at være kommet til Bornholm med et svensk

skib, som strandede der under den skånske krig¹. I inventarierne omtales to alterkalk indtil 1875, hvorefter den ene er forsvundet. Bevaret er derimod en glat *disk* med cirkelkors på randen, som sikkert er den, som hørte sammen med den svenske kalk.

Sygekalk (fig. 9) i Louis Seize-stil fra o. 1800. Rund fod med fodplade og vulst smykket med en drevet laurbærkrans; derover et klokkeformet led med drevne blad- og stregornamenter. Indknebne skaftled og lille glat knop. Halvkugleformet bæger med festons og let udsvejfet rand, indvendigt forgyldt. 11,6 cm høj. Mestermærke for Jens Jensen Viol, Rønne (Bøje 2567). Glat *disk* med cirkelkors på randen og samme mestermærke som kalken.

†*Sygekalk* nævnes bl.a. i inventariet 1766; den er antagelig identisk med en lille forgyldt kalk med indskriften »Ave Maria« og et krucifiks, som nævnes hos Thurah¹.

Alterstage (fig. 10) fra o. 1600. Bred profileret fod, skaft med indknebne led og en bredere skarpkantet ring på midten, profileret lyseskål. Lysetorn af jern. 35 cm høje.

Fig. 11. Rø kirke. Prædikestol (s. 377).

O.N. 1947

†*Brudekrone* af forgyldt sølv, nævnt 1599², skal være bortkommet 1666³.

Under den gamle kirkes nedrivning fandtes »i Grunden« nogle broncestykker fra et **bogbeslag* (i NM).

Døbefont af cement fra o. 1875. En romansk **fontekumme* af granit er 1956 overflyttet til Østerlars kirke.

Dåbsfad af messing, helt glat, rimeligvis fra 1600'rne.

Prædikestol (fig. 11) i renaissance, fra samme værksted som prædikestolen i Østerlars og iflg. en forsvunden indskrift fra 1601 eller malet dette år. Stolen består af fire fag med arkader, hvis bueslag bæres af spinkle søjler med svungne skafter, akantusbaser og store kapitæler med volutter og akantus. Bueslagene har på undersiden en bort af akantusblade og i hjørnerne store englehoveder. Arkaderne indeholder reliefskårne evangelisttegn i fremspringende profilind-

rammede rhombefelter. På hjørnerne står søjler med buttede skafter, kraftige firkantede akantusbladskeder og de for Bornholm karakteristiske akantuskapitæler. Det forkrøbbede postament har på den nederste profilliste en udskåret akantusbort; under hjørnerne hænger drejede kugler. I postamentfelterne er med reliefversaler skåret en indskrift, Esajas 42,20. Gesimsen svarer til postamentet, under kronlisten er skåret en akantusbort. I frisefelterne står med reliefversaler ordene fra Esajas 55,11. Ny bærestolpe og opgang. †Dør til prædikestolen fik 1850 ny lås med messingbeslag (rgsk.). Samtidig sekskantet himmel med æggestav og tandsnit på gesimsen, gennembrudte hængestykker i form af draperier med englehoveder og frugtbundter, under hjørnerne desuden drejede kugler. Udskårne kartoucheagtige topstykker med beslagværk og englehoveder samt små flammespir. Under kassetteloftets dybe midtfelt sidder seks kerubhoveder omkring et drejet hængespir.

Ny broget staffing. På himmelens gesimsfrise er malet indskriften Esajas 58,1. 1882 kunne årstallet 1601 læses på stolen. Over døren stod 1756: »Anno 1630 er dette Arbeyde færdig gjort, og da var Slots-Herre paa Hammershuus V(elbyrdig) Holger Rosencrantz til Demstrup, Sogne-Præst Hr. Niels Olsen Mønboe etc.«⁴. Indskriften sigter formentlig enten til døren alene eller til en staffing.

Stolestaderne er nye. 1820 kasseredes alle stolene, og de gamle stoledøre solgtes (rgsk.). †*Skriftestol* nævnes 1832 (rgsk.).

†*Pulpitur* fra 1596. Brystværnet havde malerier af Kristus, jomfru Maria og apostlene over indskriften: »Anno Domini 1596 completum est opus hoc ad illustrandam Gloriam Dei et melius retinendam Juventutem intractabilem sub disciplina Ecclesiastica. Pastor erat Dominus Petrus Nicolai, etc.«⁴ (»I Herrens år 1596 er dette arbejde fuldendt til Guds æres forherligelse og for bedre at holde den ubefæstede ungdom under kirkens tugt. Hr. Peder Nielsen var præst o.s.v.«). Indskriften viser, at pulpituret, som det ofte var tilfældet, var forbeholdt ungdommen. 1820 ønskedes pulpiturets rækværk fornyet (syn).

Præsterækketavle i tre afdelinger, den ældste fra 1700'rne.

Lysekroner, nyere.

Kirkeskib, firemastet bark, »Kirstine«, fra 1907⁵.

Klokker. 1) 1725, støbt af J. H. Armowitz i Lybæk. Om halsen står ordene »Soli Deo gloria« mellem to palmebort. På siden afstøbninger af blade, kerubhoveder og medailloner, bl. a. en med Luthers billede, samt versalindskriften:

»Der begge riger war i Fridrich Fjerdis volde,
og biscop Christen [W]orm om bispe staven holde,
paa Borringholm da var høyædle oberst West,
her Ancher der oc provst her Jens til Røe sogn præst,
da hialp Røe meenighed mig til at faae min stemme,

jeg dem og deris børn til kirke ey vil glemme
at kalde, naar tid er, hvor de skal love Gud,
til de et bedre sted fra dette her gaae ud«.

Neden under står initialerne P H. S. K. W. 1725 og på slagringen under en palmetbort: »Goss mich Johann Hienrich Armowitz a Lubeck anno 1725«. Tvm. 95 cm.

2) 1780. Dobbelt palmetbort om halsen og akantus på slagringen. Indskrift på legemet: »Guten i Stockholm af Johan Jacob Mårtenson 1780« samt »Skieppet Ebba Brahe ifrån Jacobstadh«. Det er således en svensk skibsklokke, som kirken vel har erhvervet efter et forlis. Tvm. 45 cm.

GRAVMINDER

†*Epitafium* fra 1700'ernes begyndelse over sognepræst Christen Lind, død 1714, hans hustru (sml. disk s. 376), sønnen Christen Lind, sognepræst i Nykirke 1704—14, og fem døtre. Tavlen opgives 1756 at hænge på »en pille mellem koret og kirken«³ (sml. s. 369). Epitafiet er muligvis identisk med et gammelt »Portrædt stykke«, som maler O. T. Boss i 1830 reparerede for 5 rdl. (rgsk.).

Gravsten. 1) 1349. Af indskriften kunne 1882 læses: »An(n)o d(omi)ni MCCCXLIX . . . a: s . . . aia in pace reqviescat« (»i Herrens år 1349 . . . han hvile i fred«). Gråbrun, grovkornet kalksten, 240x142 cm, med majuskelindskrift langs kanten. Midt på stenens øvre halvdel er hugget et bomærke og i øverste venstre hjørne en korsblomst. Stenen, der nu er itubrudt, skal oprindeligt have haft sin plads i korgulvet. 1882 lå den uden for kirkedøren, men opstilledes samme år i tårnrummet⁶.

2) Rimeligvis fra 1600'erne. Itubrudt, grå kalksten med fordybede udslidte versaler. I de øverste hjørner er to forsænkede cirkelfelter med kerubhoveder, i de nederste rosetter. Under indskriften ses timeglas og dødningehoved samt to skjolde, det ene med initialerne P S F D, mens kun et A er synligt i det andet.

3) O. 1800. Randprofileret grå sandsten, afbrudt foroven, 87 cm bred, med skriveskrift. Af navnet ses kun initialerne MID. Den pågældende, formodentlig en kvinde, er født i Øster Larsker sogn 1771 og død 20. aug. 1800. Midtfeltet indrammes af rokokko-agtige grene, og midt i indskriften er fremstillet et brændende hjerte mellem to stjerner. I hjørnerne findes blomsterrosetter. På syddigets inderskråning.

4) O. 1825. Anthonette Hjorth, datter af præsten hr. Lars Hjorth i Aakjær, født 1743, gift med pastor J. M. Hjorth 1793, død 13. nov. 1825. Randprofileret rødlig sandsten, 177x86 cm, med buet overside og kursivindskrift. Ved søndre kirkegårdsdige.

5) O. 1827. Ellen Marie Kjøller, født på Kjøllergaard i Rø sogn, døbt 15. juli

1809, konfirmeret 5. okt. 1823, død 1. sept. og begravet 6. sept. 1827. Rødlig sandsten, 162x83 cm, med ovalt skriftfelt (kursiv) og hjørnerosetter.

6) O. 1829. Jørgen Larsen, født i Rø sogn 8. juli 1758, død på 4. selvejergård 1 samme sogn 4. jan. 1829. Som nr. 5.

7) O. 1832. Barbra Kærstine Christians Datter, død på femte selvejergård i Rø sogn 16. dec. 1832, 46 år gl. Randprofileret, rødlig sandsten, 159x82 cm, med kursivindskrift og stjerneblomster i hjørnerne. Ved søndre kirkegårdsdige.

8) O. 1841. Sognepræst Peder Rasmus Hjorth, født 7. maj 1771, død 14. aug. 1841. Randprofileret grå sandsten, 179x77 cm, med ovalt, ophøjet midtfelt (skriveskrift) og hjørnerosetter. Opstillet ved tårnummets nordmur.

9) Udateret. Uregelmæssig grågul sandsten, 162 x 76 cm, med versalindskrift: »Ellen P B«. Ved søndre kirkegårdsdige.

En fragmentarisk *runesten* med ordene ». . . sin fader og sin moder« er opstillet inden for kirkedøren⁷.

KILDER OG HENVISNINGER

Regnskaber 1766—78, 1804—89 (LA). — Specifikation over inventar m.m. 1766 (Sjællands stiftsøvrighed V, div. sager, LA). — Sjællands bispearkiv, indkomne sager 1800—05 (LA). — Meddelelse fra Hans Zahrtmann til NM om kalkmalerier, 10. marts 1887. Mathias Ridstrup, beretning til kultusministeriet om iagttagelser, gjorde under kirkens nedbrydning, 11. maj 1889; dito, 16. maj 1889, af Hans Zahrtmann (NM). — Museumsindberetninger af J. R. Løffler 1882 (inventar), C. G. Schultz og O. Norn 1947 (bygning, inventar). — Korrespondancesager i NM.s arkiv.

Indledning: ¹ Hübertz, nr. 77 (s. 83): »Item ... i sancti Andreis sogenn en mølle, kalis Rrenne mølle, ...«. ² Herredagsdombog 1582—84, RA (vedr. 29/6 1489). ³ Hübertz, nr. 132 (s. 169). ⁴ Præsteindberetningen til Ole Worm 1624 (Rh. Saml. XVII, s. 68): ». . . hvilket navn de gamle siger at være af en mand, kaldet — uden tvivl af sit røde skæg — Røde Simon, som havde 12 sønner med samme tilnavn og tilsammen med disse her opbyggede denne kirke. Troligere synes det, at dette sogn har sit navn af en å, ... kaldes Rø å af noget rødt ler, som findes derhos oppe i brinken«. ⁵ Ravn, s. 156. ⁶ Rørholm's stednavne (Kbh. 1950—51), s. 283. ⁷ Mønt- og Medaillesamlingens arkiv, 1824 og 1885. — Antiquariske Annaler IV (1827), s. 388. (Fundets mønter fejlagtigt henført til Valdemar 2.). ⁸ Prins Christian Frederik: Rejsejournal . . . 1824, i: Rh. Saml. XVI (1925), s. 72. ⁹ P. Hauberg: Danmarks Myntvæsen i Tidsrummet 1146—1241 (Kbh. 1906), s. 22 og 52; tavle IV, 8. ¹⁰ Mønt- og Medaillesamlingen, fund-protokol IV, s. 540f., 545, 547 og 549. — Smst., top. reg. Rørholm, Rø sogn (ny bestemmelse af adskillige mønters alder og proveniens). ¹¹ Trap, 4. udg. (1921), noten s. 620. ¹² Kopibog, begyndt 1887, ved embedet.

Bygning: ¹ En gitterport til 103 rdl. leveredes 1856 af H. Wichmann & Co. (rgsk.). ² 1812 solgte kirken asketræer for 53 rdl. 5 mk. 8 sk. (rgsk.). ³ Mundtlig meddelelse til C G S af kirkens daværende graver. ⁴ De hvælvede trælofter, som var fladbuede, omtales af Rrunius (s. 195). ⁵ Notits og skitse på måleblad blandt forarbejderne til R. æ. K. ⁶ Thurah, s. 112f. ⁷ Kopibog ved embedet, 22. april 1887: »Det nedbrudte tårns fundamenter har nået ned til 5 fod under jordlinien, en fod dybere end projekteret

for det nye tårn«. ⁸ Brunius, s. 196. ⁹ Ravn, s. 156: »Udi tårnet en klokke«. ¹⁰ Rgsk. 1830: »De nordlige murtindinger bør omlægges«. ¹¹ 1847 indkøbtes 1600 mursten og en dobbelt våbenhusdør (rgsk.). ¹² Mathias Bidstrup har i flere skrivelser til NM og til ministeriet stillet i udsigt, at han senere, når han fik bedre tid, ville indsende udførligere beretning om sine iagttagelser, bilagt med opmålinger. Dette er dog vistnok aldrig sket, og intet vedrørende Rø kirke er indtil nu fundet blandt hans efterladte papirer. ¹³ Sjællands bispearkiv, indkomne sager 1800—05 (LA). ¹⁴ Kommunesager (stiftsøvrighedsarkivet) 1803—19 (LA). ¹⁵ For et nyt tag . . . på kirkens søndre side, såvel over den egentlige kirke som over sanghuset (rgsk.).

Inventar og gravminder. ¹ Thurah s. 111. ² Hübertz s. 550. ³ Thurah s. 112. ⁴ Smst. s. 113. ⁵ Henningsen: Kirkeskibe s. 162. ⁶ J. B. Løffler: Danske daterede Gravstene fra Tiden indtil Aar 1400 (Aarb. f. nord. Oldk. 1887, s. 117). ⁷ Jacobsen-Moltke: Danmarks Runeindskrifter nr. 409.

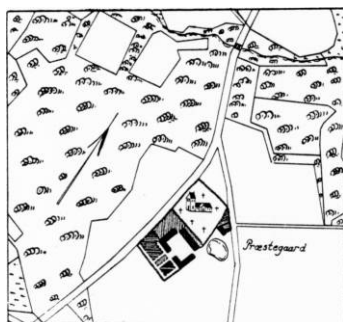

Fig. 12. Rø kirke 1837.